

Δρ. Δημήτριος Απ. Καραμπερόπουλος

Πίναξ Γεωγραφικός της Ελλάδος, Βιέννη 1800, έκδοση του Ανθίμου Γαζή ή του F. Müller;

(Στάλθηκε στο *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, Ιούλιος 2018)

Τρία χρόνια μετά την έκδοση από τον Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) της δωδεκάφυλλης *Χάρτας της Ελλάδος*¹, Βιέννη 1797, εκδίδεται σε τέσσερα φύλλα και στο ήμισυ της διαστάσεώς του ένας άλλος χάρτης με τίτλο *Πίναξ Γεωγραφικός της Ελλάδος*², Βιέννη 1800, θεωρούμενος ως έκδοση του Ανθίμου Γαζή (1764-1828). Ωστόσο, παρατηρούμε στον τίτλο του συγκεκριμένου χάρτη να αναγράφεται στα ελληνικά και γαλλικά ότι ο χάρτης αυτός εκδόθηκε από τον χαράκτη Franz (ή François) Müller (1755-1816) και πως ο Γαζής έκανε τις διορθώσεις. Ο πλήρης τίτλος είναι: *Πίναξ Γεωγραφικός τῆς Ἑλλάδος με τὰ παλαιὰ καὶ νέα ὀνόματα. Ἐπιδ. Ὑπὸ Ἀ.Α.Γαζῆ Μηλιώτου καὶ ἐκδοθεὶς παρὰ Φρανσοῦ Μῦλλερ. Ἀφιερωθεὶς τῷ Γένει τῶν Ἑλλήνων, αὐτῶν, 1800. Ἐν Βιέννῃ*. Και ο γαλλικός τίτλος είναι: *Carte de la Grèce dressée d'après les descriptions les plus récentes par Fr.Th. Müller a Nienne chez l'auteur Faubourg de la Mieden No 404*. Στον τίτλο στα ελληνικά και στα γαλλικά ξεκάθαρα δηλώνεται ότι εκδότης του χάρτη είναι ο Μύλλερ και μόνο στον ελληνικό τίτλο προστίθεται ότι ο χάρτης διορθώθηκε «Επιδ.[ιορθωθείς]» από τον Άνθιμο Γαζή.

Μετά τον τραγικό θάνατο του Ρήγα Βελεστινλή, το 1798, και την κατάσχεση των έργων του, θεωρούμε ότι ο Μύλλερ, ως χαράκτης της *Χάρτας*, βλέποντας την μεγάλη απήχηση που είχε η *Χάρτα*, στους κύκλους των Ελλήνων και τις ανάλογες ευμενείς κριτικές³, θα προσπάθησε να εκμεταλλευθεί την περίπτωση αυτή οικονομικά. Να εκδώσει σε μικρότερο μέγεθος, για μείωση ίσως του κόστους, και για να πάρει την άδεια του λογοκρίτη της αυστριακής αστυνομίας, απάλειψε εκείνα τα ενοχοποιητικά χαρακτηριστικά στοιχεία της *Χάρτας* του Ρήγα, ο οποίος είχε παραδοθεί από την Αυστρία στον Σουλτάνο, και τα έργα του είχαν κατασχεθεί, δίνοντας έτσι διαφορετική εμφάνιση στον χάρτη του.

¹ Δημ. Καραμπερόπουλος, (επιμ.), *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με την υποστήριξη της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1998. Αυθεντική για πρώτη φορά επανέκδοση της δωδεκάφυλλης *Χάρτας* από το άριστα διατηρημένο πρωτότυπο αντίτυπο της Γενναδείου Βιβλιοθήκης, συνοδευόμενη με το *Ευρετήριο ονομάτων της Χάρτας* και δύο μελέτες, Δ. Καραμπερόπουλος, «Η ΄Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία» και Βάσω Πέννα, «Τα νομίσματα της Χάρτας».

² Ευάγγελος Λιβιεράτος, *Άγιον Όρος και Κύπρος στον χάρτη της Ελλάδας του Ανθίμου Γαζή*, Αγιορειτική Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη 2008. Σημειώνουμε ότι το έτος γεννήσεως του Γαζή δεν είναι το αναγραφόμενο 1758, αλλά το 1764, όπως εξάλλου ο ίδιος ο Γαζής το γράφει στην προσωπογραφία του στο βιβλίο του *Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών*, Βιέννη 1799. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Περί Ανθίμου Γαζή και ιατρού Άγγελου Μελισσηνού*, *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τόμ. 32, 1997, σελ. 167-171 και ανεξάρτητα, Αθήνα 1998, στη σελ. 9. Ενδιαφέρουσες ακόμη για τον *Πίνακα γεωγραφικό* είναι οι πληροφορίες, που έχει καταγράψει ο συλλέκτης χαρτών Ν. Βαμβουνάκης στο ιστολόγιο <http://Gazismapgreece.blogspot.com>, Anthimos Gazis: Pinax Geograsphikos tes Hellados”, Vienna 1800. Ανάρτηση 15 Ιουλίου 2009, σελ. 11.

³ Σχετικά κείμενα για τη *Χάρτα* του Ρήγα έχουν δημοσιευθεί και μεταφραστεί στα ελληνικά από τον Γεώργιο Λαΐο, *Οι Χάρτες του Ρήγα. Έρευνα επί νέων πηγών*, ανάτυπον από το *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας*, τόμ. 14, Αθήνα 1960, σελ. 69-75.

Για τον σκοπό αυτό θα ζήτησε την βοήθεια του Ανθίμου Γαζή, ο οποίος ήταν ιερέας στον ιερό ναό του Αγίου Γεωργίου της Ελληνικής Κοινότητας Βιέννης, και συνεργάζονταν με τον επίσης σημαντικό χαρακτή Karl Schindelmayer, για τα χαρακτηριστικά του βιβλίου του *Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών*⁴. Επίσης, ο Γαζής την ίδια χρονιά, 1800, είχε την επιμέλεια της έκδοσης του χάρτη του Γεωργίου Γολέσκου, *Ατλας ή χάρτης περιέχων καθολικούς πίνακας της υδρογείου σφαίρας*⁵. Έτσι, για να μπορέσει ο Μύλλερ να πάρει την άδεια εκτύπωσης από τον λογοκρίτη της αυστριακής αστυνομίας τροποποίησε, πιθανότατα καθ' υπόδειξη του Ανθ. Γαζή, ορισμένα στοιχεία από την έκδοση της *Χάρτας*, ώστε ο *Πίναξ Γεωγραφικός* να φαίνεται διαφορετικός σε σχέση με την *Χάρτα*, γι' αυτό και στον τίτλο αναγράφεται «Επιδ. [ιορθωθείς]» και μόνο.

Στις αλλαγές περιλαμβάνονταν το μέγεθος του χάρτη περίπου στο μισό της *Χάρτας*, στο ίδιο μέγεθος με τους πρότυπους χάρτες του Delisle, τους οποίους χρησιμοποίησε ο Ρήγας στην έκδοση της *Χάρτας*, όπως έχουμε δείξει⁶. Επίσης, αφαιρέθηκαν η *Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως*, τα νομίσματα, οι εννέα επιπεδογραφίες ιστορικών τόπων και γεγονότων της αρχαιότητας καθώς και τα ονόματα στα περιθώρια των φύλλων, που είχε προσθέσει ο Ρήγας. Ακόμη, έγινε αλλαγή στον τίτλο του χάρτη, αναγράφοντας απλά *Πίναξ⁷ Γεωγραφικός της Ελλάδος με τα παλαιά και νέα ονόματα*, χωρίς τα επεξηγηματικά στοιχεία τα οποία ανέγραφε ο Ρήγας και με τα οποία οριοθετούσε τον Βαλκανικό χώρο της *Χάρτας* και έμμεσα τον συσχετιζε με το Σύνταγμά του, τη *Νέα Πολιτική Διοικήσεις*⁸, που ήταν για τους κατοίκους «της Ρούμελης, της Μ. Ασίας, των μεσογείων νήσων και της

⁴ Ο τίτλος του βιβλίου είναι: *Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών ή Σύντομος ανάλυσις τη πειραματικής νεωτέρας φιλοσοφίας...*, τόμοι Α'+Β', Βιέννη 1799. Βλ. Γ. Λαδά-Α. Χατζηδήμου, *Ελληνική Βιβλιογραφία των ετών 1796-1799*, Αθήνα 1973, αρ. 150, σελ. 215. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Γνώσεις ανατομίας και φυσιολογίας του Θεσσαλού διδασκάλου του Γένους Ανθίμου Γαζή*, 1993, του ιδίου, «Ο διαφωτιστικός ρόλος του Ανθίμου Γαζή (1764-1828). Παράρτημα: Η εργογραφία του», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τόμ. 62, 2012, σελ. 209-224.

⁵ Ε. Λιβιεράτος, «Ατλας ή Χάρτης [...] της υδρογείου 1800», έντυπο υποστήριξης της έκθεσης χαρτών *Η Κοζάνη στον Κόσμο των Χαρτών*, 12 Οκτωβρίου - 7 Δεκεμβρίου 2008, Κοζάνη: Δημοτική Χαρτοθήκη. Στο διαδικτυακό μπορεί κανείς να δει σε μεγάλη ανάλυση το αντίτυπο της Εθνικής Βιβλιοθήκης Αυστραλίας, www.nla.gov.au/nla.map-rm3472 με πλήρη τον τίτλο. Στον χάρτη υπάρχει κείμενο του Στεφάνου Κομμητά σε αττικίζουσα γλώσσα, η μορφή του Ηγεμόνα Αλεξάνδρου Μουρούζη, «Πίναξ της Βλαχίας», δύο Ηρωελεγεία και στο κάτω μέρος στο περιθώριο δεξιά αναγράφεται «Εχαράχθη υπό Καρόλου Σχινδελμάϋερ» και αριστερά «Επιστασία και διορθώσει Ανθίμου Α. Γαζή Μηλιώτου». Σημειώνουμε ότι ο Γεώργιος Γκολέσκου και Στέφανος Κομμητάς είχαν αφιερώσει σχετικά επιγράμματα για την *Χάρτα* του Ρήγα Βελεστινλή στην *Εφημερίδα των Αδελφών Πούλιου*. Βλ. Λεάνδρος Βρανούσης, *Εφημερίς, Η αρχαιότερη Ελληνική εφημερίδα που έχει διασωθεί, Βιέννη 1791-1797, Εκδότες οι αδελφοί Μαρκίδες Πούλιου*, τόμ. 5, *Προλεγόμενα*, Κέντρο Έρευνας του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1995, σελ. 411-415.

⁶ Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η "Χάρτα της Ελλάδος" του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία*, Ανάτυπο από την έκδοση *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, επιστημονικής Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998.

⁷ Ενδιαφέρον έχει να αναφέρουμε ότι τους όρους «Χάρτα» και «Πίναξ» τους εξηγούν οι Δημητριάδες, *Γεωγραφία νεωτερική*, Βιέννη 1791, επιμ. Αικατερίνη Κουμαριανού, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2006, σελ. 56. Συγκεκριμένα αναφέρουν: «*Χάρτα* όποῦ τὴν ὠνόμαζαν οἱ παλαιοὶ *Γεωγραφικὸν πίνακα* (Ἀναξίμανδρος ὁ Μιλήσιος ὁ μαθητὴς τοῦ Θαλοῦ πρῶτος ἐξέδωκε *Γεωγραφικὸν πίνακα* "Στράβ. βιβ. α') εἶναι μιὰ κόλλα χαρτί εἰς τὴν ὁποία εἶναι περιγεγραμμένη ἡ θέσι ὅλης τῆς Γῆς, ἢ ἑνὸς μέρους ἀπὸ τὰ 4, ἢ ἑνὸς μεγάλου τόπου, ἢ ἐπαρχίας τινός, ἢ καμμιαῖς πόλεως, χωριοῦ, ἀγροῦ, κήπου καὶ τ.). Υποθέτουμε πως ο Ρήγας έλαβε τον όρο «Χάρτα» μάλλον από την *Γεωγραφία νεωτερική*, την οποία συχνά την μνημονεύει σε έργα του. Ο τίτλος «Χάρτα» έχει άλλη δυναμικότητα συγκριτικά με τον όρο «Πίναξ», που χρησιμοποιεί ο Γαζής σε όλους τους χάρτες του.

⁸ Βλ. Ρήγα Βελεστινλή, *Τα Επαναστατικά. Επαναστατική Προκήρυξη, Τα Δίκαια του Ανθρώπου, Το Σύνταγμα, Ο Θούριος, Ύμνος Πατριωτικός*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2005.

Βλαχομπογδανίας». Τροποποιήθηκαν μερικά στοιχεία στην παράσταση του τίτλου, ο οποίος κατά τα άλλα είναι ο ίδιος· προστέθηκε περικεφαλαία στην γυναικεία μορφή, λόγχη στο κηρύκειο, σφαίρα πάνω από το βιβλίο με τα γεωμετρικά σχήματα, ασπίδα πίσω από την γυναικεία μορφή με παράσταση κεφαλής Μέδουσας και τροποποιήθηκε το κείμενο στο ανοιχτό βιβλίο. Αντί του «Πολλών ανθρώπων ίδεν άσπεα και νόον έγνω (Όμηρος, Οδύσεια Α 3), που είχε αναγράψει ο Ρήγας, προστέθηκε το κείμενο «τα τ' εισέπειτα ση κυβερνώμαι χερί» (Σοφοκλής, Αίας 35).

Ωστόσο, διατηρήθηκε το «Ανεμολόγιο» στο ίδιο μέγεθος, αλλά σε άλλη θέση, όπως επίσης διατηρήθηκε και το «Υπόμνημα» της *Χάρτας*, με απάλειψη όμως του συμβολισμού «Οθωμανική δύναμις». Υποθέτουμε ότι μάλλον δεν θα ήθελε να δοθεί λαβή στον λογοκρίτη, μια και η πρεσβεία της Οθωμανικής Πύλης παρακολουθούσε όλα τα σχετικά με τις δραστηριότητες των Ελλήνων, και πρόσφατο ήταν το γεγονός του μαρτυρικού θανάτου του Ρήγα. Μάλιστα στη συνοδεία του Ρήγα και των Συντρόφων του από τη Βιέννη στο Βελιγράδι βρίσκονταν και άνθρωπος της πρεσβείας της Οθωμανικής Πύλης⁹. Θεωρούμε απίθανο η αφαίρεσή του να ήταν τεχνικό λάθος, παράλειψη του στοιχειοθέτη. Ωστόσο, σημειώνουμε ότι παρά την απαλοιφή του συμβολισμού της Οθωμανικής δύναμης από το Υπόμνημα του *Πίνακα Γεωγραφικού*, ο συμβολισμός αυτός διατηρείται στις ναυμαχίες Ναυπάκτου 1571 και Τσεσμέ 1770, και μάλιστα με τσακισμένη την ημισέληνο.

Μια σημαντική διαφοροποίηση του *Πίνακα Γεωγραφικού* από τη *Χάρτα* αποτελεί η προσθήκη με περίγραμμα της Σικελίας και της Κύπρου στο κάτω μέρος του χάρτη. Ίσως κατ' αυτόν τον τρόπο θα δείχνονταν οι αρχαίες ελληνικές αποικίες στη Σικελία, αγνοώντας όμως την Κάτω Ιταλία, που θα ήταν δυνατόν να περιληφθεί, όπως υποστηρίζει ο Ε. Λιβιεράτος¹⁰.

Το γεγονός ότι προστίθεται στον *Πίνακα Γεωγραφικό* η Σικελία, υποστηρίζουμε πως δεν είχε γίνει αντιληπτός από τον Γαζή ο λόγος έκδοσης από τον Ρήγα της δωδεκάφυλλης *Χάρτας της Ελλάδος*. Η *Χάρτα* και οι χάρτες της Βλαχίας και Μολδαβίας, καθώς και οι άλλοι χάρτες που θα εξέδιδε, της Βουλγαρίας, Σερβίας και Βοσνίας, ήταν, τελικά, πολιτικοί χάρτες για το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του¹¹. Για την δημιουργούμενη μετά την επιτυχή επανάστασή του δημοκρατική πολιτεία στον Βαλκανικό χώρο, όπου ήταν η εξουσία του Σουλτάνου. Τονίζουμε με έμφαση ότι ο Ρήγας δεν περιλαμβάνει στην *Χάρτα* του άλλο γεωγραφικό μέρος εκτός του χώρου, που ήθελε να ελευθερώσει, και θα περιέχονταν στο δημοκρατικό κράτος του. Επίσης, ο Ρήγας δεν εξέδωσε άλλο χάρτη εκτός από τους χάρτες του βαλκανικού χώρου της *Χάρτας* του. Χρησιμοποίησε την χαρτογραφία για τους επαναστατικούς του σκοπούς, δεν ήταν ο Ρήγας επαγγελματίας χαρτογράφος, ήταν επαναστάτης, όπως τονίζουμε. Επισημαίνουμε ότι οι περιοχές προς Βορρά, που είναι εκτός της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, Δαλματία, Κάτω Ουγγαρία και Τρανσυλβανία, διαχωρίζονται με σύνορα, όπως έχουμε επισημάνει, με μια ιδιαίτερη διακεκομμένη παχιά γραμμή¹². Είναι εκτός του χώρου του κράτους του. Παρατηρούμε μάλιστα ότι ο

⁹ Αιμ. Λεγράν, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτό μαρτυρισάντων*, μετάφρ. Σπυρ. Λάμπρου, Αθήνα 1891, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος, έκδ. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Β' έκδοση 2000, σελ. 133, «Παρά του ενταύθα πρεσβευτού της Τουρκίας θα προστεθή προς μεταφοράν αυτών (του Ρήγα και των Συντρόφων του) μέχρι Βελιγραδίου και έμπιστος Τούρκος εκ της ακολουθίας αυτού».

¹⁰ Ευάγγελος Λιβιεράτος, *Άγιον Όρος και Κύπρος στον χάρτη της Ελλάδος του Ανθίμου Γαζή 1800*, Αγιορείτικη Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 30.

¹¹ Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ρήγας Βελεστινλής και το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2017, σελ. 221 κ. εξ.

¹² Η ιδιαίτερη παχιά διακεκομμένη γραμμή των συνόρων, που για πρώτη φορά την εντοπίσαμε το 1998, δεν την καταχώρισε ο Ρήγας στο Υπόμνημα της *Χάρτας* και τούτο διότι δεν ήταν δυνατόν να την

συμβολισμός αυτός των συνόρων από τον Ρήγα διατηρείται και στην έκδοση του Μύλλερ, χωρίς να έχει γίνει αντιληπτός ο ρόλος του.

Όσον αφορά τώρα την Κύπρο, που ο Ρήγας δεν συμπεριέλαβε στη *Χάρτα* του, επισημαίνουμε ότι δεν υπήρχε στον χάρτη του Delisle, τον οποίο ο Ρήγας χρησιμοποίησε, όπως έχουμε δείξει¹³, ως πρότυπο για την *Χάρτα* του. Εξάλλου, στο ανατολικό μέρος της *Χάρτας* του ο Ρήγας δεν έχει βάλλει σύνορα, όπως έκανε στο βόρειο-δυτικό μέρος της με την Δαλματία και την Τρανσυλβανία.

Άξιο προσοχής είναι ότι το γεωγραφικό περιεχόμενο του *Πίνακος Γεωγραφικού* είναι όπως της *Χάρτας*, με τις ίδιες διαγραμμίσεις των Επαρχιών και Τοπαρχιών στην Βλαχία, Σερβία, Βοσνία, Βουλγαρία, Ελλάδα και Μικρά Ασία, καθώς και με την ίδια ιδιαίτερη διαγράμμιση των συνόρων με την Δαλματία και Τρανσυλβανία. Επίσης, διατηρήθηκαν κατά κανόνα και τα ίδια τοπωνύμια της *Χάρτας*. Προσθέτουμε ακόμη ότι μάχες, ναυμαχίες και συνθήκες, τις οποίες ο Ρήγας έχει καταγράψει στην *Χάρτα* του, αναγράφονται και στον *Πίνακα Γεωγραφικό*. Συγκεκριμένα, αναγράφονται οι Συνθήκες, Πασάροβιτς 1739, Καηναρτζέ 1774 και Συστόβ 1791, η μάχη Μαρτινέστι 11 Σεπτεμβρίου 1789, οι ναυμαχίες Σαλαμίνας, Ναυπάκτου 1571, Τζεσμέ 24 Ιουνίου 1770 και Μυκάλης, και οι μάχες Μαραθώνος και Γρανικού ποταμού, με τσακισμένο μάλιστα το περσικό και το οθωμανικό σύμβολο αντίστοιχα¹⁴.

Επίσης, τα κείμενα, τα οποία ο Ρήγας αναγράφει δίπλα σε κάποια τοπωνύμια, επαναλαμβάνονται στον *Πίνακα*, όπως ενδεικτικά αναφέρουμε, «Τζέρνα Βόδα. Πατρίς Ιωσήπου του Μοισιόδακος», «Εδώ εμφολεύουν οι Γκριντζαλήδες». Προσθέτουμε επί πλέον για παράδειγμα μόνο τα κείμενα από το φύλλο 6 της *Χάρτας*, που είναι για την Μικρά Ασία και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, τα οποία παρατίθενται και στον *Πίνακα Γεωγραφικό*: «Σάμος [πατρίς] Πυθαγόρου, Χοιρίλλου, Σιβύλλης», «Μίλητος [πατρίς] Θαλής, Αναξιμανδρος, Αναξιμένης, Αισχίνης, Κάδμος, Τιμόθεος. Εδώ εκατέβη η Άρτεμις εις τον Ενδυμίωνα», «Κλαζομεναί [πατρίς] Αναξαγόρου», «Έφεσος [πατρίς] Ηράκλειτος, Ιπώναξ, Αρτεμίδωρος», «Μαγνησία. Εδώ απέθανεν ο Θεμιστοκλής», «Πρήνη πατρίς Αίαντος», «Τάφος Αίαντος», «Τάφος Αχιλλέως», «Βωμός του Σμινθέως Απόλλωνος», «Λυρνησός Βρρισηϊδος πατρίς», «Γρανικός π. Εδώ ενίκησε πρώτον ο Αλέξανδρος Δαρειών», «Οβελίσκος μαρμαρένιος 50 ποδών ύψος έχων», «Χίος, Σχολείον του Ομήρου»¹⁵.

Ωστόσο, στον *Πίνακα Γεωγραφικό* παρατηρούνται χαρακτηριστικές διαφορές στην ακτογραμμή μερικών περιοχών όπως του Αγίου Όρους και της Μαγνησίας, ενώ αφήνει την Λέσβο όπως ήταν στην *Χάρτα*. Για το Άγιον Όρος θα χρησιμοποιήθηκε μάλλον ο χάρτης του Bourguignon d' Anville¹⁶. Άξιο προσοχής είναι το γεγονός ότι τα τοπωνύμια της Χαλκιδικής και των άλλων δύο χερσονήσων της, που αναγράφονται στην *Χάρτα*, επαναλαμβάνονται στον *Πίνακα Γεωγραφικό*, ακόμη και η «Ιγνατία Οδός» στην «Απωλλωνία.Ιερυσός». Όμως, στη χερσόνησο του Άθωνα, εκτός από την τροποποίηση της ακτογραμμής, γίνεται διαφοροποίηση και στα τοπωνύμια. Από τα είκοσι μνημονεύμενα Μοναστήρια του Αγίου Όρους της *Χάρτας*, στον *Πίνακα*

επεξηγήσει. Ούτε πως ήταν για τα σύνορα του κράτους του, ούτε πως ήταν για τα σύνορα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, διότι η *Χάρτα* ήταν γεμάτη με τα αρχαία νομίσματα και τα τοπογραφικά διαγράμματα ιστορικών τόπων της αρχαίας Ελλάδος. Δεν θα ήταν δυνατόν να λάβει άδεια εκτυπώσεως της *Χάρτας* από τον λογοκρίτη της αυστριακής αστυνομίας.

¹³ Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η "Χάρτα της Ελλάδος" του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία, ό.π.*

¹⁴ Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ρήγα Βελεστινλή, Χάρτα της Ελλάδος, Βιέννη 1786-1797. Ευρετήριο ονομάτων προσώπων, τόπων και πραγμάτων*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998 (Β' έκδοση 2005).

¹⁵ Στη Χίο του *Πίνακα Γεωγραφικού* δεν αναγράφονται τα ονόματα «[πατρίς] Ίωνος, Θεοπόμπου, Θεοκρίτου σοφιστού» της *Χάρτας*.

¹⁶ Ευάγγελος Λιβιεράτος, *Άγιον Όρος και Κύπρος ...*, ό.π., σελ. 46-47.

Γεωγραφικό αναφέρονται μόνο οκτώ «Χιλιαντάρι, Σμένου¹⁷, Βατοπαίδι, Παντοκράτορος, Σταυρονικήτα, Λαύρα, Ρούσικο, Κωνσταμονίτη». Εντύπωση κάνει που δεν αναφέρεται η Μονή Καρακάλου, της οποίας το προσωνύμιο έφερε ο Άνθιμος Γαζής, κατά την πρώτη επαφή του με την Ελληνική Κοινότητα της Βιέννης¹⁸.

Ο δίκορφος Άθως της *Χάρτας* παρουσιάζεται και στον *Πίνακα Γεωγραφικό*, για τον οποίο αναγράφεται μάλλον το τοπωνύμιο «Δικτιδιείς»¹⁹, ενώ στην *Χάρτα* αναγράφεται απλώς «Άθως όρ.». Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ο Ρήγας σχεδιάζει το όρος Άθως ως δύο μαστούς, όπως γράφει και ο Μελέτιος²⁰ και δεν ακολουθεί στο σημείο αυτό τον πρότυπο χάρτη του Delisle. Ίσως να ακολούθησε εσκεμμένα την τακτική της αναπαράστασης του Άθωνα, που «ανάμεσα στα 1707 και τα 1880 τυπώνονται από αγιορείτες μοναχούς ή για λογαριασμό τους πολλές αυτοτελείς δίκορφες απεικονίσεις του Όρους» και επί πλέον ο Ρήγας θα πρέπει «να ήταν ενήμερος για τις εικόνες των *δίκορφων* και να είχε πλήρη εικόνα για τη λειτουργία και τους συμβολισμούς τους, ώστε επηρεασμένος από την εξαιρετικά ειδική αυτή αναπαράσταση να τοποθετήσει το δικό του *δίκορφο* στη θέση του ορεινού αθωνικού όγκου»²¹.

Στο τοπωνύμιο «Καρυά» υπάρχει ένας συμβολισμός, όπως και στην *Χάρτα*, ένα τετραγωνάκι με την ημισέληνο επάνω, για τον οποίο δεν δίνεται επεξήγηση στο υπόμνημα, όπως παρατηρεί και ο Ε. Λιβιεράτος χωρίς όμως να επεξηγείται. Ίσως να ήθελε να σημειώσει την παρουσία της Οθωμανικής εξουσίας, χωρίς να είμαστε σίγουροι αν υπήρχε σχετικό ιδιαίτερο οίκημα. Ωστόσο, σημειώνουμε ότι ο Ρήγας στην *Επιπεδογραφία* του Βελεστίνου μας δίνει την επεξήγηση γι' αυτόν τον συμβολισμό, πως αναφέρεται σε τζαμί, «10. Αγ. Παρασκευή. Ντζαμί»²².

Σχετικά με την έκδοση του *Πίνακος Γεωγραφικού της Ελλάδος* το 1800 στη Βιέννη θεωρούμε ότι δεν μπορεί να ήταν αποτέλεσμα σχετικού ενδιαφέροντος του Γαζή. Και τούτο διότι, εκτός από την σαφέστατη αναφορά στον τίτλο, πως εκδότης ήταν ο Μύλλερ, γνωρίζουμε ότι ο Γαζής είχε μόλις τέσσερα χρόνια πιο πριν, το 1796, εγκατασταθεί στην Βιέννη, ως ιερέας στον Ιερό Ναό του Αγίου Γεωργίου της Ελληνικής Κοινότητας Βιέννης και δεν θα είχε την οικονομική δυνατότητα της έκδοσης του χάρτη, όταν μάλιστα διεκτραγωδεί την δυσχερή οικονομική του

¹⁷ Το τοπωνύμιο «Σμένου» αντιστοιχεί στον δίπλα ευρισκόμενο συμβολισμό Μοναστηριού και είναι για τη Μονή Εσφιγμένου. Οι Δημητριάδες, *Γεωγραφία νεωτερινή*, ό.π., σελ. 204, το αποκαλούν «Σιμένου». Επίσης και Σιμένου αναγράφεται στο Ιωάννου Κομνημού, *Προσκνητάριον του Αγίου Όρους του Άθωνος*, Βενετία 1745, Αθωνικά Ανάλεκτα-Αγιορείτικης Εστίας, Θεσσαλονίκη 2014, σελ.103, καθώς και στο Αινέ Didron, «Le Mont Athos», *Annals Archeologiques*, tome quatrieme, Paris 1846, σελ. 224.

¹⁸ Σύμφωνα με τον Σωφρόνιο Ευστρατιάδη, *Ο εν Βιέννη ναός του αγίου Γεωργίου και η Κοινότητος των Οθωμανών υπηκόων*, Ανατύπωση Α' εκδόσεως (1912) επιμέλεια-εισαγωγή-ευρετήριο Χαράλαμπος Γ. Χοτζάκογλου, Βιβλιοπωλείον των Βιβλιοφίλων Κ.Χ. Σπανός, Αθήναι 1997, σελ. 136, «Ο Γαζής εις το πρακτικόν της Κοινότητος φέρεται με το επίθετον Καρικαλινός, διότι ούτω καλούσι τούτον τα της Θεσσαλονίκης συστατήρια γράμματα προς την Κοινότητα· προδήλως δια του επιθέτου τούτου υπονοείται ότι ούτος ήν εκ της μονής του Καρακάλου· αλλά περί του Γαζή τοιαύτην τινά μαρτυρίαν ουδαμού εύρομεν αλλαχού· η είδησις όμως αύτη είνε αυθεντική και δια τούτο πολύτιμος».

¹⁹ Ο Ε. Λιβιεράτος, *Το Άγιον Όρος...*, ό.π., σελ. 58, δεν σχολιάζει το τοπωνύμιο αυτό. Επίσης, ο Άνθιμος Γαζής δεν το αναφέρει στο *Λεξικό* του. (Επανέκδοση του Κων. Ζορμπαλά, Αθήναι 1839).

²⁰ Μελέτιου, *Γεωγραφία παλαιά και νέα*, Βενετία 1728, σελ. 320. Επίσης, Στράβων, *Γεωγραφικά*, εκ του Ζ, τόμ. τρίτος, Πάπυρος, σελ. 962, «Εστι δ' ο Άθως όρος υψηλόν και μαστοειδές».

²¹ Βλ. Γ. Τόλια, «Αθωνική ιερή χαρτογραφία. Οι απαρχές» και Ε. Λιβιεράτος, «Άθω περιμέτρου μεταμορφώσεις», στο Ε. Λιβιεράτος, (επιμ.), *Όρους Άθω. Γης και θαλάσσης περίμετρον. Χαρτών μεταμορφώσεις*, Εθνική Χαρτοθήκη, Θεσσαλονίκη 2002, σελ. 162 και 86 αντίστοιχα.

²² Βλ. το φύλλο 4 της *Χάρτας* όπου και η «Επιπεδογραφία της Φεράς γυν λεγομένης Βελεστίνος», της γενέτειράς του Ρήγα, Δημ. Καραμπερόπουλος, (επιμ.), *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, ό.π.

κατάσταση²³. Επί πλέον γνωρίζουμε ότι με την οικονομική στήριξη των Ζωσιμαδών την προηγούμενη χρονιά, το 1799, εξέδωσε το δίτομο βιβλίο φυσικής ιστορίας με τίτλο *Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ἢ Σύντομος ἀνάλυσις τῆς πειραματικῆς νεωτέρας φιλοσοφίας*. Ὁπως ἐπίσης την ίδια χρονιά, το 1800, ο Γαζής εἶχε την επιμέλεια και διόρθωση στον χάρτη Karl Schindelmayer του χάρτη με τίτλο *Ἄτλας ἢ χάρτης περιέχων καθολικοὺς γεωγραφικοὺς πίνακας τῆς ὑδρογείου σφαίρας...καὶ μερικὸν πίνακα τῆς Βλαχίας*, του Γεωργίου Γολέσκου, ο οποίος και χρηματοδότησε την έκδοση. Χαρακτηριστικά αναγράφεται ὅτι ο χάρτης ἐκδόθηκε με την επιμέλεια του Γαζή, «Ἐπιστασία και διορθώσει Ανθίμου Α. Γαζή του Μηλιώτου».

Επί πλέον, ο ἴδιος ο ἐκδότης του *Πίνακα Γεωγραφικοῦ*, ο Μύλλερ, φρόντιζε για την πώληση του χάρτη, ὅπως προκύπτει ἀπὸ δημοσιεύματα της εποχῆς στην ἐφημερίδα της Βιέννη *Wiener Zeitung*, σύμφωνα με τον Johannes Dörflinger. Στο ἓνα δημοσίευμα, 12 Ιουλίου 1800, γίνεται πρόσκληση για προαγορά της ἐκδοσης του χάρτη και στο ἄλλο δημοσίευμα, 24 Σεπτεμβρίου 1800, γνωστοποιεῖται στο κοινὸ ἡ περὶ τὴν ἐκδοσὴς²⁴. Με την ἐκδοσὴ του *Πίνακα Γεωγραφικοῦ* του 1800, ο Μύλλερ θα σκόπευε να καλύψει το κενό, που δημιουργήθηκε μετὰ τον μαρτυρικό θάνατο του Ρήγα και την ἀπαγόρευση τῶν ἐργῶν του. Γι' αὐτὸ και δημοσιεύει στην ἐφημερίδα την ἀνακοίνωσή του για την προεγγραφή ἀντιτύπων, ὅπως ἐπίσης και για την ολοκλήρωση της ἐκδοσης. Ὡστόσο, με ὅλες τις ἀφαιρέσεις πολλῶν στοιχείων της *Χάρτας* και προσθήκες νέων, ἡ ἐκδοσὴ του *Πίνακος Γεωγραφικοῦ* δεν εἶχε τα ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα για τον ἐκδότη και χάρτη Μύλλερ. Ἡ ἐκδοσὴ αὐτὴ θα εἶχε μικρὴ ἀπὴχηση. Τα σωζόμενα ἀντίτυπα εἶναι ἐλάχιστα συγκριτικά με τα σωζόμενα ἀντίτυπα της *Χάρτας*, που μέχρι σήμερα ἔχουν καταγραφῆι περί τα πενήντα τέσσερα²⁵.

Προστίθεται συμπληρωματικά, πως εἰάν ο *Πίναξ Γεωγραφικός* ἦταν ἐκδοσὴ του Ανθίμου Γαζή θα το ἀνέγραφε, ὅπως ἐπίσης θα ἀνέγραφε και ἀν εἶχε την επιμέλεια, την «ἐπιστασία» του, ὅπως δηλώνεται και σε ἄλλα ἔργα του. Συγκεκριμένα, το 1800 στον χάρτη *Ἄτλας ἢ χάρτης περιέχων καθολικοὺς γεωγραφικοὺς πίνακας τῆς ὑδρογείου σφαίρας...* ἀναγράφεται ὅτι ἐκδόθηκε «Ἐπιστασία και διορθώσει Ανθίμου Γαζή». Ἐπίσης ἀναγράφεται στον τίτλο του χάρτη του 1801, *Πίναξ Γεωγραφικός της Ευρώπης*, ὅτι ο Γαζής ἦταν ἐκδότης με χάρτη τον Κ. Σχινδελμάϋερ, καθὼς και το 1802 για τον χάρτη, *Πίναξ Γεωγραφικός της Ἀσίας*, προσθέτοντας μάλιστα ὅτι ο χάρτης αὐτὸς ἐγένε με την οικονομική στήριξη τῶν Ζωσιμαδών. Ἐπίσης, το 1802 ἐκδόθηκε ἡ *Χημικὴ φιλοσοφία* του Φουρκροά μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Θεοδοσίου Μ. Ηλιάδου, ὅπου ἀναγράφεται ἡ φράση «ἐπιδιορθωθείσα και τύποις ἐκδοθείσα ὑπὸ Ανθίμου Γαζή».

Ὁ *Πίναξ Γεωγραφικός* ἐπανεκδόθηκε το 1810 ἀπὸ τον ἐμπορο-ἐκδότη J. Carpi, χωρὶς ὅμως να ἔχει διορθωθεί ἡ με ἐλληνικούς χαρακτήρες χρονολογία της πρώτης ἐκδόσεως, (αω'). Ὁ τίτλος ἀναγράφεται μόνο στα γαλλικά με το ὄνομα του χάρτη Μύλλερ και του ἐμπόρου-ἐκδότη Carpi²⁶. Δεν ὑπάρχει μνεῖα του Γαζή, ὅπως και στον γαλλικό τίτλο της πρώτης ἐκδοσης του 1800. Ἀντίτυπο της β' ἐκδοσης ὑπῆρχε και στην

²³ Σωφρονίου Ευστρατιάδου, *Ὁ ἐν Βιέννη ναὸς του ἁγίου Γεωργίου και ἡ Κοινότητος τῶν Ὀθωμανῶν ὑπηκόων*, ὁ.π., σελ. 136-138 και 143-149.

²⁴ Αναφέρονται ἀπὸ τον Ν. Βαμβουνάκη στο ιστολόγιό του, [http://. Gazismapgreece.blogspot.com](http://Gazismapgreece.blogspot.com), Anthimos Gazis: Pinax Geographikos tes Hellados', Vienna 1800. Ἀνάρτηση 15 Ιουλίου 2009, σελ. 11. Ὁ Johannes Dörflinger ἔχει ἀναφέρει ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντα για τον χάρτη F. Müller, σύμφωνα με τον Λ. Βρανούση, *Ἐφημερίς, Ἡ ἀρχαιότερη Ἑλληνικὴ ἐφημερίδα...*, ὁ.π., σελ. 824-825.

²⁵ Για τα καταγεγραμμένα μέχρι σήμερα πρωτότυπα ἀντίτυπα της *Χάρτας* του 1797 βλ. Δημ. Καραπερόπουλος, «Τα σωζόμενα πρωτότυπα ἀντίτυπα της *Χάρτης της Ελλάδος* του Ρήγα-Συμπλήρωση», *Υπέρεια* τόμ. 5, *Πρακτικά Ἐ' Διεθνούς Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας»*, (Βελεστίνο 2007), Ἀθήνα 2010, σελ. 891-895, ὅπου μνημονεύονται 51 ἀντίτυπα. Ἐκτοτε ἔχουμε καταγράψει ἄλλα τρία ἀντίτυπα.

²⁶ Σχετικά βλ. Ν. Βαμβουνάκης, ὁ.π., σελ. 3.

Ελλάδα, στην κατοχή της ΔΕΗ (σήμερα αγνοείται η τύχη του) το οποίο ανατυπώθηκε το 1969 από το Κέντρο Μείζονος Ελληνισμού και αντίτυπό του υπάρχει στη Βιβλιοθήκη του γράφοντος.

Καταλήγουμε μετά τα παραπάνω και δίνοντας απάντηση στο ερώτημα του τίτλου, πως τεκμηριώνεται πλέον ότι ο *Πίναξ Γεωγραφικός της Ελλάδος*, Βιέννη 1800, ήταν έκδοση του Φ. Μύλλερ, χαράκτη της *Χάρτας της Ελλάδος* του Ρήγα Βελεστινλή, και όχι του Ανθίμου Γαζή. Ο Μύλλερ, μετά τον μαρτυρικό θάνατο του Ρήγα και την απήχηση που είχε η δωδεκάφυλλη *Χάρτα* του, οποία όμως κατασχέθηκε, όπως όλα τα έργα του, θα θέλησε να εκμεταλλευθεί οικονομικά την έλλειψή της. Έτσι, χάραξε το νέο χάρτη στο ήμισυ μέγεθος της *Χάρτας*, και για να μπορέσει να πάρει την άδεια έκδοσης από τον λογοκρίτη της αυστριακής αστυνομία, θα ζήτησε τη συνεργασία του Γαζή, ο οποίος ήταν ιερέας στο ναό του Αγίου Γεωργίου της Ελληνικής Κοινότητας Βιέννης, με καλό γενικά κύκλο επαφών και επιμελητή έκδοσης άλλου χάρτη. Ο Γαζής θα του έδωσε ορισμένα στοιχεία και γι' αυτό στον ελληνικό τίτλο (και όχι στον γαλλικό τίτλο του *Πίνακα Γεωγραφικού*, ούτε στην β έκδοσή του) αναγράφεται ότι επιδιορθώθηκε ο χάρτης αυτός από τον Γαζή. Δεν αναγράφεται ότι ήταν έκδοση του Γαζή, ούτε ότι είχε την επιμέλεια και τη διόρθωση της έκδοσης του *Πίνακα Γεωγραφικού*, όπως αναγράφεται στον αντίστοιχο χάρτη του Γεωργίου Γολέσκου της ίδιας χρονιάς, που επιμελήθηκε και διόρθωσε. Τελικά, ο *Πίναξ Γεωγραφικός*, Βιέννη 1800, θα πρέπει να αναφέρεται ως έκδοση του Μύλλερ και όχι του Γαζή, και ήταν ένα παρεπόμενο της έκδοσης της *Χάρτας* του Ρήγα από τον χαράκτη της, Μύλλερ.

Ο τίτλος του *Πίνακος Γεωγραφικού* αριστερά και της *Χάρτας* δεξιά.

Carte de la Grèce
Dressée d'après les descriptions les plus récentes.
————— Par. Fr. Th. Müller. —————
Publiée, et se trouve à Vienne chez Jean Carri
Marchand Editeur Place St. Michel.

Στην επανέκδοση του Πίνακος Γεωγραφικού το 1810 αναγράφονται στον τίτλο στα γαλλικά μόνο τα ονόματα των εκδοτών Fr. Müller και Jean Carri.